

СВЕДЕНИЯ ЗА НАРОДНО ЧИТАЛИЩЕ „ХРИСТО БОТЕВ 1884“ В БОТЕВГРАД ПО АРХИВНИ МАТЕРИАЛИ ОТ ДЪРЖАВЕН АРХИВ – СОФИЯ

Тина Петрова

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: Цел на доклада е да представи сведения за Народно читалище „Христо Ботев 1884“ в Ботевград от архивни документи, съхранени в Държавен архив – София. Акцентът в разработката е поставен върху непубликувани материали, които показват развитието на културната институция, промяната на наименованието ѝ и читалищните дейности, които се извършват от нея. Изследваните материали са приети през 1963 г. в архива и се отнасят за периода 1923 – 1944 г. Изложението е подкрепено от кратка историческа справка за читалището и неговото съвременно функциониране.

Ключови думи: читалище, архивни документи, Ботевград, Държавен архив – София.

Въведение

Първото читалище в Орхание (дн. Ботевград) е основано през 1884 г. с името „Напредък“ от група местни учители. Читалището е настанено в частни домове и дюкяни и започва бързо да се развива като културно средище в града. Доставят се вестници, списания и много книги на руски, френски и немски език. Беседите и сказките, както и четенията за неграмотните се превръщат в традиционни за духовното обогатяване на местните жители. Читалището съществува до 1888 г., след което преустановява своята дейност. През 1891 г. младежи, възпитаници на Висшето училище в София, възстановяват дейността му, като през този период започва да действа и Любителски театър. До 1924 г. читалището сменя няколко пъти своето наименование – „Напредък“, „Сговор – Пробуждане“, „Св. Климент Охридски“ и „Христо Ботев“. Видни местни общественици и дейци активно участват в читалищната дейност на града [1].

Методология на изследването

В настоящия доклад са използвани методи на анализ и синтез на информацията, както и селективен преглед на документи и научна литература. Акцентът в изследването е поставен върху представянето на непубликувани архивни материали по разглеждания проблем,

които се съхраняват в ДА – София и са проучени с цел неговото съставяне.

Резултати

В резултат на изследването са представени архивни документи, които са съхранени в ДА – София, във фонд № 1283К, опис 1, и чрез тях се цели да се подкрепи и допълни знанието до този момент за историята, смяната на наименованието и дейността на НЧ „Христо Ботев 1884“ в Ботевград. Документите са ценни, защото до този момент не са били в научно обращение. Това е предпоставка да се затвърдят проучванията на местните изследователи краеведи, подкрепени с документални свидетелства. Документите представят Устави (1924, 1932); Правилник за управлението на театралния салон (1935); Протоколни книги от заседания: на настоятелството (1934 – 1939), на настоятелството и проверителния съвет (1940 – 1943), на управителния съвет (1942 – 1944); Годишни отчети, сведения, окръжни, входящи и изходящи писма (1923 – 1944). Част от тези архивни материали са представени в настоящия доклад, като акцентът е върху тези, които свидетелстват за промяната на наименованието на читалището през годините и правилата за устройството и дейността на организацията¹.

Един от изследваните документи, „Отчет за дейността на състоянието на общообразователно дружество-читалище „Св. Климент Охридски“, в гр. Орхание през 1923/24 година“, ни информира за подновяването на дейността на дружеството, дава кратка справка за годината на негово основаване и за избора на новото настоятелство, което ще го ръководи. В документа е записано следното:

„Дружеството почна своята дейност на 11 ноември 1923 г. след като се даде пред общото събрание на членовете отчет за миналата дейност на общообразователното дружество и се избра ново настоятелство.

Общообразователното дружество е основано на 12 октомври 1914 г., с цел да възобнови читалището в града и да възбуди интереса между гражданството за културно-просветни начинания. Дружеството е открило читалище, но настъпилите неблагоприятни за културното дело условия през време на войната от 1915 – 1918 г. се отразиха и на читалището. След войната читалището поднови дейността си и през 1920/21 – 1921/22 година тя е била насочена за грижата да се построи специална сграда за читалището и театрален салон при него“².

В разглеждания документ става ясно, че избраният по инициатива на дружеството комитет за построяване на сграда на читалището и театъра изпълнява тази задача към края на 1922 г. Това става възможно с помощта на държавата, общината и благородни граждани. В документа е отчетено още, че:

„Новото настоятелство на 12 ноември 1923 година възобновява читалището в новата сграда и за изпълнение на дадения му мандат от общото събрание взе грижи да уреди библиотеката, за основаване на театрална трупа, хор, оркестър от любители при читалището“.

Според документа Общообразователното дружество – театър „Св. Климент Охридски“ се състои от неопределен брой членове, които към края на отчетения период са 117. По професии са разпределени, както следва: разни професии – 41, учители – 26, занаятчии – 11, чиновници – 9, студенти – 8, търговци – 7, служещи – 5, адвокати – 2, военни – 6, и свещеници – 2.

В отчета на дружеството са посочени и имената на хората, които сформират настоятелството. Сред тях са: председател Цеко Минов. Цеко Минов Мустакерски е роден през 1883 г. в Орхание, в бедно работнически семейство. Завършва педагогическа гимназия и се посвещава на духовното развитие на своя роден град като един от най-известните местни учители, възпитател, педагог и общественик. За огромния му принос свидетелства фактът, че е един от основателите на фонд за построяване на читалище – театър в града и е дългогодишен негов секретар. До края на живота си остава почетен председател на местното читалище. (Вж. по-подробно: **Петрова**, Т. Цеко Мустакерски и неговият принос за духовното и просветно развитие на Ботевград. – В: *Издател*, 2019, кн. 2, с. 44 – 49.) Секретар е Михал Стамболиев, касиер-библиотекар – Венчо Илиев, и членове: Симона Савова, Кирил Божков и Цв. Чапанова.

Интересна е информацията относно постъпилите дарения в читалището, за увеличаването на броя на книгите, получени от Министерството на народното просвещение, както и за дарените книги от „благодателя“, както е записано в документа, Георги Янтовски от Варна – 300 екземпляра. Дружеството е отчело и своите приходи от членски внос, вечеринки и представления, гардероб и др., от визитки и календари, както и разходите си за прислуга, отопление, осветление, канцеларски, за сцената, афиши и позиви, за абонамент за книги, списания и вестници. Към отчетената година читалището е получавало 34 номера на списания и вестници. Получена е и помощ от Министерството на благоустройството в размер на 30 000 лева за довършване на читалищната сграда и театър.

Отчетът завършва със следния текст:

„Общообразователното дружество „Св. Климент Охридски“ като общество от будните членове на гражданството се е ръководило от високата идея да създава хармония и сговор между гражданите, да цери острите социални различия, като поставя основа на ново общество. Стремейки се към своята цел, общообразователното дружество е констатирало чрез своите ръководни фактори, че за да може да се развива нормално тая културно-просветна организация необходима е по-голема автономия в действията на този институт, за да могат неговите управителни тела, които поддържат читалищата или самите читалища да се предпазят от влияния на чужди фактори, които създават аномално в читалищния живот“.

Друг документ, който показва развитието на читалището през следващата 1924 г., е „Учредителен протокол № 1“ от 3 февруари 1924 г. В него е записано следното³:

„Днес на 3.ІІ. 1924 г. гр. Орхание, Орханийското гражданство без разлика на политически възгледи, събрано по повод поканата на тричленната комисия в града и издаденото за целта обявление под № 240 от 3.ІІ. 1924 г, за да се занимае с изложения в обявата дневен ред, а именно: 1. Уредбата и издръжката на читалището-театър, кому принадлежи той и кой да го урежда и управлява: общината ли и цялото гражданство, или без общината – от 7 души настоятелство на общообразователното дружество „Св. Климент Охридски“; 2. Туряне на име на читалището и театъра; 3. Записване членове; 4. Избиране настоятелство; 5. Избиране комисия за изработване устава му; 6. Разни“.

В точка 2 от Учредителния протокол е записано:

„За име на читалището и театъра след дебати и измежду предложените следиющи имена: „Хр. Ботев – Градско читалище и театър“, „Единство“, „Сговор – Пробуждане“, „Съгласие“, „Родолубие“, „Св. Климент Охридски“ – прие се по предложение на бюрото с едно абсолютно болшинство при бурни акламации името „ХРИСТО БОТЕВ“. В точка 4, при избора на настоятелството, отново е вписано името на Цеко Мустакерски, като Поручик Мустакерски.

Уставът на читалището с ново наименование е приет и гласуван на 27 февруари 1924 г. и е утвърден от Министерството на народното просвещение на 9 април 1924 г. От документа става ясно, че в него са вписани 47 членове, които представят дейността, правата и задълженията на ръководството на читалището.

В член 1 е описана целта на читалището, а тя е: умственото и нравственото развитие на членовете и обществото. В членове 2 и 3 са

представени средствата на читалището: за постигане на целта е било необходимо читалището да поддържа своя библиотека и читалня, да получава списания и вестници, да дава представления, вечеринки, дневни забавления, кинотеатри, публични сказки и др. Относно материалните средства: от общината, която в съгласие с настоятелството ежегодно абонира читалището за вестници, списания, набавя книги за библиотеката, издържа библиотекар, домакин и прислуга за читалището и театъра, набавя инвентар, декорации и обзавежда читалнята, салона, сцената от своя бюджет – като собствена сграда (член 16 от Закона за градските общини), от членски внос, от пожертвувания, дарения и завещания, от представления, вечеринки, концерти и гардероба, от лотарии и др.

В точки 4 – 9 на Устава се представя много подробна информация за възможните членове на читалището и театъра. Такива могат да бъдат: всеки гражданин, навършил 18-годишна възраст, и всяко културно-просветно дружество, което споделя целта му. Членовете на читалището се разделят на: действителни, благодетелни и почтени, и са разчетени съответните суми за всеки от тях като встъпителна вноска. В останалите членове в документа задълбочено са описани формирането на театрални, музикални и други групи, управлението на читалище – театър, посочени са и права и длъжности на членовете на настоятелството, както и на действителните членове, и правилата за провеждане на събрания. В последната част на Устава – „Общи положения“, още веднъж се посочва:

„Чл. 41. Градското читалище-театър „Христо Ботев“ е наименовано в общо гражданско събрание на 3 февруари 1924 година. Чл. 42. Читалище-театър има свой печат кръгла форма, с надпис в полукръг отгоре: Градско читалище-театър „Христо Ботев“, а отдолу: гр. Орхание, а в средата лика на поета. Вж. Приложение I. Чл. 43. Празник на градското читалище-театър „Христо Ботев“ е на 2 юни“.

В Устава на Градското читалище и театър „Христо Ботев“, гр. Ботевград, съдържащ 53 члена, като цел в чл. 1 е записано – *„умствено, нравствено и естетично развитие на членовете и обществото; да буди у гражданите интерес към четене, да разшири и закрепи придобитата в училищата грамотност и да подпомага стопанските и културни сдружения в града“*⁴.

В последния чл. 53 е записано, че този Устав е приет и гласуван на общо събрание на членовете на 27 февруари 1924 г. съвместно с представители на общината и влиза в сила на същата дата. Изменения на същия Устав са направени в окончателна форма на 26 май 1929 г., а на 23 март 1930 г. и на 3 април 1932 г., откогато влиза в сила.

Съхраненият архивен документ е препис на Устава и това дава основание да се смята, че е изготвен по-късно, след 1934 г., когато Орхание официално е преименувано на Ботевград (ДВ, бр. 204, 7 декември 1934 г.).

В чл. 49 на същия документ още веднъж фигурира Ботевград, при описанието на печата и неговата специфика.

В Годишен доклад от 1939 г. и в частта, в която е отчетено развитието на библиотеката, още веднъж чрез подробно описание се проследява смяната на наименованието на културния институт, което вече беше споменато в настоящата разработка. В отчетния доклад е записано следното⁵:

„Библиотеката е сбор от книжнина на бившите читалища в града ни: „Напредък“, „Сговор“, „Пробуждане“ и „Св. Климент Охридски“, много от която е дарена, а една част набавена със средствата на читалището, в продължение на повече от 20 години. Началото ѝ, като библиотека на градското читалище и театър „Христо Ботев“ е сложено на 4 февруари 1924 година – учредителното събрание. От тогава до днес, библиотеката непрестанно расте. От сведенията, които даваме по долу, се вижда, че тя все повече и повече се търси... Би била още по полезна и би изиграла напълно своята роля като библиотека, ако имаше достатъчно средства, да бъдат всички книги подвързани и подредени, както библиотеките във всички градове в България. Още повече, че неподвързани, книгите се разнищват, губят се листове, окъсват се и стават негодни за употреблиение“.

Библиотеката в Ботевград води началото си още от създаването на читалище „Напредък“, с наличен фонд от 700 – 800 тома от дарения на местните жители, тогава в Орхание. По-съществена и организирана библиотечна дейност започва да се води от 1924 г., когато е построено специално помещение за библиотека. През 1973 г. библиотеката се премества в новата сграда на читалище „Христо Ботев“, а през 1981 г. – в своя самостоятелна сграда с името „Иван Вазов“. Днес библиотеката е един от основните общообразователни центрове в града. Провежда много и различни инициативи в областта на библиотечните дейности с използване на новите технологии и предоставяне на съвременни електронни ресурси⁶.

В изследваните документи за НЧ „Христо Ботев“, съхранени в ДА – София, се съдържат и такива от изходяща и входяща кореспонденция. Един от тези документи от Фонд № 1283К, оп. 1, а.е. 12, представя кореспонденция между читалището в Орхание и това в гр. К.-Агачь¹. Документът е от 15 юли 1924 г. и е с подател Читалище „Развитие“ (лотариен комитет). Тогавашният гр. К.-Агачь отговаря на

гр. Елхово днес. След направена справка и консултация с главния уредник в Етнографско-археологически музей – Елхово, беше потвърдено, че документът е свързан с редица акции за набиране на средства за построяване на читалищна сграда в града. Документът показва и пълно съвпадение с датата, годината, както и с имената на касиера и председателя, които са го подписали. Този документ е ценен както за историята на гр. Елхово, така и за тази на Ботевград. Любопитен е фактът, че като получател фигурира Читалище „Св. Кирил и Методий“, гр. Орхание. От представената вече история на ботевградското читалище се разбира, че то носи името на Христо Ботев от февруари 1924 г. Остава неясен моментът защо е записано по този начин, но вероятните предположения са или че новото име все още не е било известно, или поради това, че през същата година едно от училищата в града носи името на светите братя. Никъде обаче категорично не се откриват свидетелства, че читалището е било именувано официално по този начин. Справка за това беше потърсена и от Исторически музей – Ботевград.

В коментирания документ е записано следното:

„Към читалището ни – едничкият общограждански и просветен институт на града и околията, съществува фонд „Постройка читалищна сграда“. Целта на този фонд е да се съберат средства, за да се издигне в наши малък градец една солидна сграда, която да бъде олицетворение на гражданското съзнание и солидарност, а същевременно – величествен паметник на духовната култура в този край на нашата родина. В тази сграда ще бъде уредена една образцова библиотека, която ще послужи като духовен извор, от който гражданите на К.-Агачь и околията ще могат да черпят знания и поука; една читалня, в която да се получават всички ежедневници и списания, ще ни улесни да следим политическия живот на страната и вън от нея, научната мисъл на Европа; един театрален салон, който ще позволи изнасянето на научни пиеси, забави и др., да се урежда безплатни народни четения и курсове – едно от хубавите начала, завещани ни от миналото.

За реализирането на тази хубава идея, общото събрание на читалищните членове реши да се разиграе една лотария, каквато Министерството на Търговията, Промислеността и Труда, с № 2863 от 22 април 1924 година, благоволи да ни разреши. Управителният съвет в изпълнение на това решение пуца в продажба 25,000 билети от по 20 лева единият и смята, че всеки интелегентен ще намери достатъчно сили в себе си и ще даде своята подкрепа, за да пласират тия билети.

Като апелираме още веднъж към Вашата пожертвователност и съзнание, молим, да употребите най-голяма енергия при разпродажбата на билети, за което Управителния съвет Ви сърдечно благодари.

Всичко отнасящо се до лотарията, като писма, суми и пр. да се изпращат до касиера на Читалище „Развитие“ г-н Тотю Маров, търговец от гр. К.-Агачъ“.

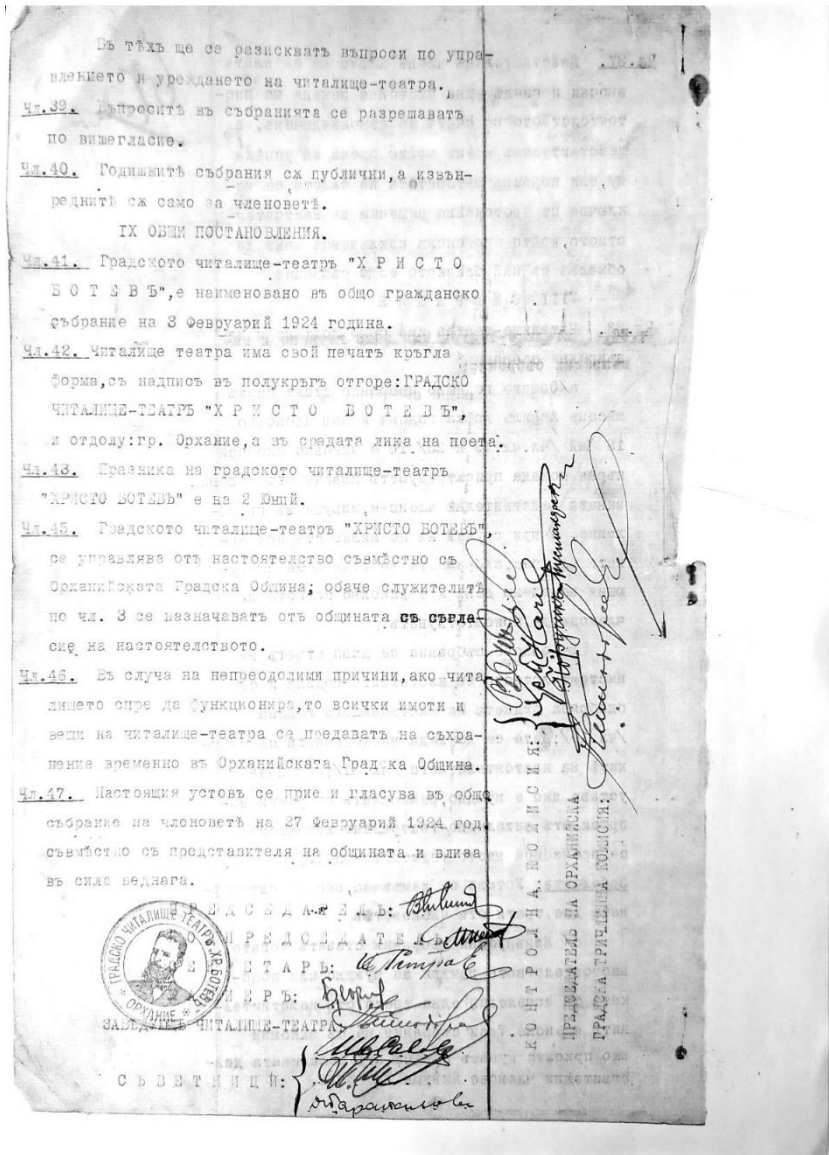
Заклучение

Чрез представените архивни документи от фонд № 1283К, опис 1, съхранени в ДА – София, е направен опит да се опише част от историята на НЧ „Христо Ботев 1884“. Запазените ценни свидетелства, част от историческата памет, които бяха изследвани, спомогнаха да се обогатят знанията за миналото и дейността на читалищната институция в Ботевград.

Със своите 137 години от създаването си и до днес ботевградското читалище е значим културен център за града. Дейността му включва богата палитра от състави и значителен брой самодейци, които допринасят за духовното развитие на града като продължение на светлите идеи и пътя, поет от възрожденските му създатели.

Приложение 1. „Чл. 43. Празника на градското читалище-театър „Христо Ботев“ е на 2 Юний“.

Бележки

¹ **Informationsna** Sistema na durzhavnite arhivi.
<http://isda.archives.government.bg:84/Process.aspx?type=Fund&agid=13&flgid=25490>
 (30 juli 2021 g.).

[Информационна система на държавните архиви.
<http://isda.archives.government.bg:84/Process.aspx?type=Fund&agid=13&flgid=25490> (30 юли 2021 г.).]

² Библиотека „Иван Вазов“ – Ботевград.
[https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%E2%80%9E%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%92%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%E2%80%9C_\(%D0%91%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%E2%80%9E%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%92%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%E2%80%9C_(%D0%91%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4)) (30 юли 2021 г.).

[Библиотека „Иван Вазов“ – Ботевград.
[https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%E2%80%9E%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%92%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%E2%80%9C_\(%D0%91%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4\)](https://bg.wikipedia.org/wiki/%D0%91%D0%B8%D0%B1%D0%BB%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BA%D0%B0_%E2%80%9E%D0%98%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%92%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%E2%80%9C_(%D0%91%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%B2%D0%B3%D1%80%D0%B0%D0%B4)) (30 юли 2021 г.).]

³ ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 9, л. 1 – 2.

[ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 9, л. 1 – 2.]

⁴ ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 4, л. 1 – 6.

[ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 4, л. 1 – 6.]

⁵ ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 6, л. 1 – 3.

[ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 6, л. 1 – 3.]

⁶ ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 11, л. 18.

[ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 11, л. 18.]

⁷ ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 12, л. 59.

[ДА – София, ф. 1283К, оп. 1, а.е. 12, л. 59.]

References/Литература

1. **Vlaykova, S.** Botevgrad prez godinite. Ch. 2. Botevgrad, 2003

[Влайкова, С. Ботевград през годините. Ч. 2. Ботевград, 2003.]

За автора

Тина Петрова е доктор по организация и управление извън сферата на материалното производство, главен асистент в катедра „Култура, историческо наследство и туризъм“, УниБИТ.

За контакт с автора: t.petrova@unibit.bg

**INFORMATION ABOUT NARODNO CHITALISHTE
“HRISTO BOTEV 1884” IN BOTEVGRAD
ON ARCHIVAL MATERIALS FROM STATE
ARCHIVES – SOFIA**

Tina Petrova

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The purpose of the paper is to present information about the National Chitalishte “Hristo Botev 1884” in Botevgrad from archival documents stored in the State Archives – Sofia. The emphasis in the development is placed on unpublished materials, which show the development of the cultural institution, change of its name and the chitalishte activities that are carried out. The researched materials were accepted in 1963 in the archives and refer to the period 1923 – 1944. The exposition is supported by a brief historical reference about the Chitalishte and its modern functioning.

Keywords: chitalishte, archival documents, Botevgrad, State Archives – Sofia.

About the author

Tina Petrova is a PhD in Organization and management outside the scope of the producing economy. Chief Assistant, Department “Culture, Heritage and Tourism”, ULSIT.

To contact the author: t.petrova@unibit.bg